

Փայլուն կարմիր կողքով գիրքը արդիւնքն է քանի մը տարիներու լուրջ եւ հոգեմաշ ուսումնասիրութեան: Զինուած ակադեմական գրական քննադատութեան մեթոտաբանական գիտելիքներով, հայ գրականութեան եւ քննադատութեան տորթոր, դասագրքերու եւ մասնագիտական յօդուածներու հեղինակ, Ռուբինա Փիրումեան 1993ին ընթերցող հանրութեան հրամցուց անգլերէնով գրուած իր վերջին հատորը, խորագրուած «Աղէտին Անդրադարձը Գրականութեան վրայ - Բաղդատական մը Հայկական Յեղասպանութեան եւ Յրէական Ողջակէզին Միջեւ» (Literary Responses to Catastrophe: A Comparison of the Armenian and the Jewish Experience): Գիրքը հրատարակուած է հովանաւորութեամբ UCLA G. E. Von Grunebaum Center for Near Eastern Studiesի (Scholars Press, Atlanta, Georgia):

Հատորի նիւթերուն ցանկը կանխող Աւետիս Ահարոնեանի «Կոյր Աշուղը» քերթուածին հետեւեալ երկու տողերը՝ «...Այսքան արիւն թէ ձեզ ներեն մեր որդիք, Թող ողջ աշխարհ հային կարգայ նախատինք»՝ շատ ամփոփ կը ներկայացնեն հեղինակին դրդապատճառներն ու հոգեկան վիճակը՝ գրական երկունքի նախօրեակին: Ինքզինք իր սեփական խրդճահարութեան եւ «աշխարհի նախատինքին» չենթարկելու վճռակամութիւնը պատճառած է ծնունդը

րէական մօտեցման» (Թրգմ.՝ Ռ. Ո.): Հեղինակը կը յայտնէ նաեւ թէ, հրէական հարուստ այս գրականութեան մէջ զինք ամէնէն աւելի տպաւորողը երկու ցեղասպանութիւններուն դրդապատճառներուն, յղացումին եւ գործադրութեան մեթոտներուն միջեւ յայտնաբերուող զուգահեռները չէին, որոնք արդէն իսկ արծարծուած եւ ուսումնասիրուած էին հայ եւ օտար մտաւորականներու կողմէ: Հեղինակին համար հետաքրքրականը երկու աղէտներու

Անոնք որդեգրեցին արարիչին եւ արարածին միջեւ գտնուող նոյն փոխ-յարաբերութիւնը եւ բարոյական նոյն սկզբունքները, զորս ընդգրկած էր Իսրայէլի ժողովուրդը միաստուածեան հաւատքի իր երկար պատմութեան ընթացքին: Աստուած մարդը ստեղծեց իր պատկերով եւ այնպէս սիրեց եւ պաշտպանեց զայն, իր նախընտրած եւ լաւագոյն ստեղծագործութիւնը եւ, ինչպէս՝ դաշինքով, պարտադրեց որ ան մնայ հաւատարիմ իրեն եւ հնա-

նարեկացի, Աբրահամ Անկիւրացի, Առաքել Բաղիչեցի, Ստեփանոս Օրբելեան եւ Ֆրիկ: Թէեւ, հրէական գրականութեան մէջ յայտնաբերուող ամօթի եւ նուաստացումի զգացումը չ'երեւիր հայ գրականութեան մէջ, ուր այդ զգացումը կը փոխարինուի ազգային հպարտութեան զգացումով:

Յաջորդ հանգրուանը հրէական գրականութեան մէջ մարտիրոսութեան գաղափարն է, որ կը մխիթարէ աղէտին զոհերը: Մինչ հայկական աւանդութեան մէջ, Քրիստոնէութեան մուտքով, մեղքի եւ պատիժի յղացքին առնթեր, որդեգրուած էր նաեւ մարտիրոսութեան յղացքը: Միշտ հետեւելով Ս. Գրքին, Մակարայեցուց պատմութիւնը յաճախ կը յիշուի Մովսէս Նորենացիի, Յովհաննէս Կաթողիկոսի, Թովմա Արծրունիի, Անանիա Շիրակացիի եւ Ստեփանոս Ասողիկի գրութիւններուն մէջ:

Զուգահեռները կը շարունակուին եւ հեղինակը, իրեն բժախնդիր պրպըտող, կը շարունակէ ամբողջին մէջէն երեւան հանել ազգային դրոշմ կրող տարբերութիւնները: Մինչ հայը, հետեւելով Քրիստոսի յարութեան օրինակին, մարտիրոսութեան մէջ անմահութիւն կը փնտռէ, հրեային մօտ այդ յղացքը այնքան ալ յստակ չէ, որովհետեւ հրեան տակաւին կը

ՏՈՒՔ. ՌՈՒԲԻՆԱ ՓԻՐՈՒՄԵԱՆԻ ՆՈՐ ԳՐՔԻՆ ԱՌԹԻԻ

Մուկը՝ Աղէտից Դիմաց

Գրախօսեց՝ ՌԻԹԱ ՈՐԲԵՐԵԱՆ

ազդումն էր իրենց գեղարուեստական գրականութիւններուն վրայ, պատմութեան ողբերգական անկիւնադարձներուն:

Հիմնուելով հրեայ երկու գրականագէտներու՝ Տէյվիտ Ռասքիզի եւ Ալըն Մինիթցի կոթողական երկերուն վրայ, տորթ. Փիրումեան, ինք եւս կը համոզուի, որ աղէտին անդրադարձը տուեալ ժողովուրդի մը գեղարուեստական գրականութեան վրայ պէտք է սկսիլ փնտռել այդ ժողովուրդի պատմութեան առաջին իսկ տողերէն: Աղէտին ազդումը գրականութեան վրայ չի կրնար վերաբերիլ միայն մէկ աղէտի, մէկ դէպքի: Վերջին աղէտին ազդումը միայն տրամադրական է:

զանգի իր պատուիրաններուն», կ'ըսէ Փիրումեան: Հրեաներու մարգարէները զգուշացուցած էին Իսրայէլի ժողովուրդը, որ եթէ մեղանչէր Աստուծոյ, Ան հրեաներուն մեծ պատուհասներ պիտի բերէր, որոնցմէ շատ քիչեր պիտի փրկուէին: Աստուծոյ դատաստանը պիտի ըլլար աններող հանդէպ անոնց, որոնք պիտի դրժէին Ուխտը, որ կնքուած էր Աստուծոյ եւ մարդոց միջեւ:

Ուրեմն, պատուհասները - այս պարագային՝ աղէտները - կը նկատուին Աստուծոյ սահմանած պատիժը, որ պիտի սրբէր մարդոց մեղքերը: Իրենց մարգարէներուն առաջնոր-

գիրներու հանգիստութիւնը եւ ոճիրներուն անդրադարձը - ազդու՞մը - իրենց գրականութիւններուն ձեւին եւ խորքին վրայ՝ ընթերցողին կը ներկայացնեն նիւթին մօտեցումի հետաքրքրական եւ աննախընթաց տեսանկիւն մը:

229 էջերէ բաղկացած այս հատորը բաժնուած է եօթը գլուխներու, որոնց աւարտին ընթերցողը կը գտնէ ուսումնասիրութեան եզրափակումը, բժախնդրօրէն պատրաստուած մատենագիտութիւնն ու յատուկ անուններու ցանկերը (bibliography and index):

Ինչո՞ւ այս բաղադրութիւնը հայկական ցեղասպանութեան եւ հրէական ողջակէզին միջեւ: Արդեօ՞ք կարելի չէր վերցնել հայկական նիւթը առանձինն եւ փորձել գնահատել Աղէտին ազդու՞մը յետ-եղեռնեան հայ գրականութեան վրայ: Այս հարցումին՝ հեղինակը հետեւեալ բացատրութիւնը կու տայ իր յառաջարանին մէջ. «Որքան խորացայ հայ գրականութեան վրայ Աղէտի ազդումի պրպտումիս մէջ, այնքան աւելի անդրադարձայ, որ գրական պատկերի մը գեղեցկութիւնը, գրական երկի մը միասնութիւնը, կամ լեզուի մը հարստութիւնը դատելու սովորական գործիքները անատակ կը մնային ընտրուած ողբերգական նիւթին պարագային: Անդրադարձայ թէ՛ կարգ մը պարագաներու, երկերու լեզուին պղտորութիւնը, անատակութիւնը, նոյնիսկ, անդամալուծումը աւելի նպատակայարմար ձեւով կ'արտայայտէին ցեղասպանութեան ծայրայեղ բրտութեան եւ խժոժութեան քառսին եւ սաղայէյական մթնոլորտը: Հայ գրական քըննադատութեան մէջ առաջնորդի մը, մեկնարանութեան մեթոտաբանութեան մը կամ ցեղասպանութեան գրականութեան պատշաճ տեսանկիւն մը գտնելու ապարդիւն փնտրուող քայլերս առաջնորդեցին Ողջակէզի գրականութեան մասին հը-

վորդի կրօնական, ընկերային, աշխարհագրական եւ քաղաքական վիճակներով, որոնց ենթարկուած է ան հազարամեակներու իր գոյութեան ընթացքին:

Այսպէս է, որ Փիրումեանի հատորին առաջին մասը պատմութեան հունին վրայ կը պեղէ անցեալի աղէտներու անդրադարձները հայ ժողովուրդի գրականութեան վրայ: Իսկ, երկրորդ մասով, հեղինակը կը քննէ յետ-եղեռնեան գրականութեան չորս հեղինակներու գործերուն վրայ Մեծ Աղէտին ազդումը: Երկու մասերուն մէջ ալ, թէ՛ պատմական, թէ՛ արդի գործերուն մէջ հեղինակը սերտ քայլ կը պահէ եւ զուգահեռ կ'առաջանայ հրէական աղէտներու գրականութեան հետ, յանգելու համար վերջին աղէտին՝ 1939-40 Հրէական Ողջակէզի ազդումին նոյն ժողովուրդի գրականութեան վրայ:

Զուգահեռ այս քննութեան էրեւան կու գայ, որ իրերայաջորդ աղէտներու ենթարկուած այս երկու ժողովուրդներու գոյապահպանման եւ ապրելու զաղտնիքը կը կայանայ հետեւեալ երեւոյթին մէջ: Երկուքն ալ, վերապրելու, արհաւիրքներէն Փրկիքապէս եւ մտքով կենդանի դուրս գալու համար, հաւաքական ճիգով մը փորձած են իմաստով մը օժտել աղէտը, պատճառի մը տարազը գտնել: Երկուքին ալ պարագային, մանաւանդ սկզբնական պատուհասներու վաղորդայնին, պատճառ-արդիւնք պրպտումը կրօնական ոլորտով յագեցած այս երկու հաւաքականութիւններուն, մանաւանդ քրիստոնեայ հայութեան համար, մարդկային հոգեկան եւ բարոյական չափանիշները գծուած էին Ս. Գրոց դաստիարակութեամբ, մանաւանդ Հին Կտակարանի ճամբով:

«Յարելով Քրիստոնէութեան, Հայերը գտան Ամենակարող Աստուածը, արարիչը եւ պաշտպանը աշխարհի բոլոր արարածներուն:

Իսխառեցաւ, այնքան մեծ էր աղէտը, այս պարագային Երուսաղէմի առումը (587 Ք. Ա.): Հրեաները կարծեցին, որ այս անգամ, Աստուած դրժած էր Ուխտը եւ լքած իր ժողովուրդը: Եւ ստեղծուեցաւ «ողբ»ի ժանրը (lamentation), որ աղէտին ահագնութեան դիմաց, ապրեցաւ խօսքի տազնապ մը:

Ոսօքի կամ արտայայտութեան տազնապը կամ անդամալուծումը բնական երեւոյթ է աղէտներու պարագային: Լեզուն կը պապանձի եւ անատակ կը դառնայ նկարագրելու աղէտը: Ահա այս է հեղինակին մանրամասն եւ բժախնդիր գործին նպատակը, զոր իրագործելու համար, Փիրումեան կարգով զուգահեռներ կը գծէ հայ եւ հրէական աղէտի գրականութիւններուն միջեւ եւ կը յաջողի: Զուգահեռները երբեմն հանգիստութիւններ կը պարզեն, իսկ երբեմն տարբեր ուղղութիւններ կ'առնեն, հիմնուած իւրաքանչիւր ժողովուրդի կրօնական եւ քաղաքական հոգեվիճակին վրայ:

Քրիստոնէական իր գրականութեան սկզբնական դարերուն, հայ ժողովուրդը եւս հաւատարիմ մնաց Աստուծոյ հետ իր Ուխտին, ինչպէս կը տեսնենք Եղիշէի «Վասն Վարդանայ եւ Հայոց Պատերազմին» գործին մէջ: Եղիշէ պատերազմը կը նկատէ Աստուծոյ պատիժը՝ ուղղուած մեղաւոր ժողովուրդին: Նոյն յղացքը կ'որդեգրէ Մովսէս Սորենացի իր Հայոց Պատմութեան մէջ: Եւ, ինչպէս հրեայ մարգարէները, հայ պատմիչները եւս թշնամին կը նկատեն Աստուծոյ զրկած պատիժին գործիքը: Այսպէս, հայկական եւ հրէական ողբերը կը քայլեն զուգընթաց, հետեւելով ժանրի նոյն հրամայականներուն, որոնցմէ կարելի է յիշել վերացական յղացքներու «անձնացում»ը (personification): Յաջորդող դարերուն, Եղիշէին եւ Սորենացիին կը հետեւին Ղեւոնդ Պատմիչ, Արիստակէս Լաստիվերտացի, Ներսէս Ծնորհալի, Գրիգոր

աշխարհի վրայ դրախտային կեանքի մը կարելիութիւնն ու յոյսը:

Հատորի առաջին մասի երկրորդ գլուխով, Փիրումեան արդէն կ'անցնի հայկական եւ հրէական մտաւորական զարթօնքներուն որոնք, ժամանակագրական տեսակէտէ կ'իյնան նոյն թուականներուն՝ 19րդ դարու սկզբնաւորութեան: Նոր մտաւորականները, որոնք վերածընունդ եւ արդիականացում կը դաւանէին, այլեւս կը մերժէին կրօնական Հին դպրոցներու մօտեցումը աղէտներուն:

Ըստ Փիրումեանի, հակառակ նմանութիւններուն, հայ եւ հրեայ մտաւորականներու առաջարկներուն միջեւ կար հիմնական տարբերութիւն մը: Մինչ հայերը ջատագով էին ազգային գիտակցութեան ամրապնդման, հրեաները կը ջանային իրենց քրիստոնեայ դրացիներուն հետ հասկացողութեան եզրեր գտնել՝ ի սէր համերաշխ գոյակցութեան: 17րդ դարէն սկսեալ, Իսրայէլ Օրիի, Յովսէփ Էմինի եւ Ծահամիր Ծահամիրեանի հայ ազատագրական պայքարը չեփորող գործունէութիւնը հայ գրականութեան մէջ շարունակուեցաւ Սաչատուր Արովեանով, Ղեւոնդ Ալիշանով, Մովսէս Թաղիադեանով, Ստեփանոս Նազարեանով, Գամառ Քաթիպայով եւ Միքայէլ Նալպանտեանով եւ հետզհետէ հեռացաւ կրօնական բնոյթէն: Թէ՛ եւ, շարժումը միշտ ալ ունեցաւ իր հակառակորդները, ինչպիսին էին Տէրոյնց Պատուելի եւ Յովհաննէս Հիսարեան: Մինչ հրեան աւելի մխրըճուեցաւ կրօնքին մէջ եւ մինչեւ վերջ ալ մնաց կրօնք եւ չդարձաւ ազգ: Ինքնապաշտպանութեան համար զինեալ պայքարի զաղափարը հրեաներուն մօտ երեւան եկաւ միայն 20րդ դարու սկզբին հրէական «փոկրոմ»ներէն ետք, երբ հրեայ գրող Պիպլիք իր ժողովուրդին կրաւորականութիւնը կոչեց «վախ եւ վատութիւն» եւ հարցը դուրս բերաւ կրօնքի ծիրէն: Այն ատեն է, որ երկու ժողովուրդներու հակազդեցու-

ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՀԵՏ

Թիւնները աղէտին՝ մօտեցան իրարու:

Մինչ այդ սակայն, երկու ժողովուրդներն ալ տակաւին չէին դիմագրաւած մեծագոյն աղէտները. Ցեղասպանութիւնը եւ Ողջակէզը: 1894ին սկսած Հայկական ջարդերը, որոնք պիտի յանգէին 1915-18ի ցեղասպանութեան ծրագրի գործադրութեան, կ'երեւէին Հորիզոնին վրայ: Իսկ, Համաշխարհային Ա. պատերազմին Հրեաներուն կրած կորուստները առ յաւելտ խզեցին այս վերջիններուն կապերը աւանդական մօտեցումէն եւ Աստուծոյ Հետ Ուխտէն: Պէտք էր Ֆիդիքական գոյութիւնը պահպանել եւ վախճել չծածկել կրօնական պատրուակներով: Յամենայն դէպս, աղէտին դիմաց գրողներու Հակազդեցութիւնը միշտ ապշահար լուծութիւնն էր եւ ստեղծագործ երեւակայութեան բռնաբարումը: Ժամանակի որոշ Հեռաւորութիւն պէտք էր բանալու Համար լեզուները: Ճիշդ այս պատճառով էր, որ ջարդերու առաջին նկարագրութիւնները Հրատարակուեցան արեւելահայ գրողներուն կողմէ, Հիմնուած արեւմտահայ գաղթականներու ականատեսի վկայութիւններուն վրայ: Այս դէպքերէն ետք, արեւմտահայ գրականութիւնը ուղղութեան Հիմնական փոփոխութիւն կը կրէ:

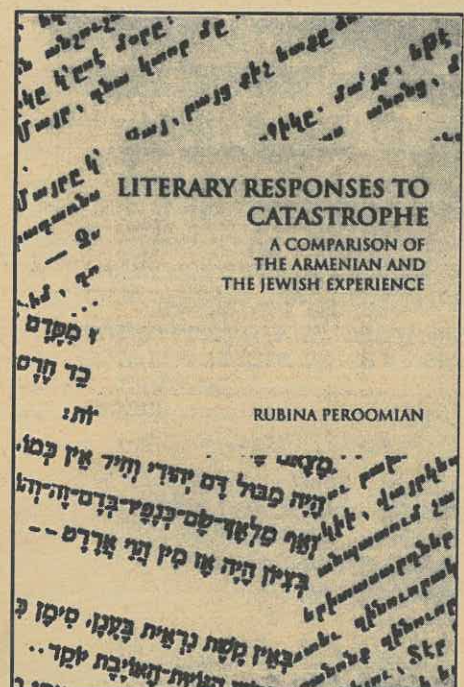
Չուզահեռներու իր մնայուն Հետապնդումին մէջ, տոբթ. Փիրումեան կ'ընէ երկու կարճ այլ՝ նոյնիմաստ մէջբերումներ. մէկը՝ Աւետիս ԱՀարոնեանէն, երբ մահամերձ Թաթուլ կը շնջայ. «Ալ... մի... աղօթէք... Աստուած կը ներէ ձեզի», միւսը՝ Հըրեայ գրող Ուայսընպըրկէն. «Ալ սաղմոսներ պէտք չեն... միայն զէնք, իսկական զէնք»: Արփիար Արփիարեանի «Կարմիր Ժամուց»ը յատկանշական մէկ արտայայտութիւնն է այս նոր Հոգեբանութեան, որ նաեւ

ընտրուած գրողները կը թուին ներկայացուցչական ըլլալ նկարագրային, աշխարհագրական, գաղափարախօսական եւ այլ լիարժէք ոլորտներու՝ Հայ կեանքին մէջ: Կին մը՝ Ջապէլ Եսայեան, Հրապարակագիր մը՝ Սուրէն Պարթեւեան, յեղափոխական աքթիվիստ մը՝ Արամ Անտոնեան եւ վիպագիր մը՝ Յակոբ Օշական: Այս չորս գրողներու գործերուն ընթացումը Հեղինակը կը մղէ Հաստատելու Փրանսացի քըննադատ՝ Ժագ Լաբանի այն վարկածը թէ՛ ողբը կը խորհրդանշէ կորուստ մը, որ բառացի կերպով կը յայտնարբերուի լեզուին մէջ, ինչպէս լուծութիւնն է, մունջը, պապանձումը՝ իբրեւ Հակազդեցութիւն աղէտին:

Եսայեանի այս տեսակէտէն յատկանշական գործը կը մնայ «Աւերակներուն մէջ» նկարագրականփաստագրական Հատորը, ուր ան կ'ըսէ. «Ինչ որ տեսայ՝ երեւակայութենէ վեր բան մըն է... ինծի Համար դժուար է (աղէտին) ամբողջական պատկերը ներկայացնել: Բառերը անկարող են արտայայտել ահաւոր եւ աննկարագրելի տեսարանները, որոնց ականատես եղայ»: Այսուհանդերձ, այն քիչը գոր կը նկարագրէ Եսայեան, ցոյց կու տայ թէ տակաւին կրօնական բացատրութիւնը աղէտին՝ կը յամենայ գոհերու մըտքին եւ Հոգիին մէջ. տակաւին կը փնտռուի «մեղք-պատիժ» տարազին բացայայտումը՝ իբրեւ մխիթարութիւն: Եսայեան նոյնիսկ յաճախ կ'ունենայ այն պոթկումը, թէ ազգին որ մեղքերուն Համար է այս պատիժը: Այսուհանդերձ, ան գոհերը չի նկատեր մարտիրոսներ: Իր մօտեցումը աւելի վերլուծական, քննադատական եւ իրապաշտ է, որ կը մօտենայ Ա. Պատերազմի Հրէական «փոկրոմ»ներուն ականատես գրողներու Հակազդեցութեան: Թէեւ Եսայեան Հագուաղէտօրէն ն'ար-

թեան: Հետեւաբար, արթննալու եւ ըմբոստանալու անհրաժեշտութիւնը կը մատնանշուի Պարթեւեան-Հրապարակագրի գրութեան մէջ:

Անտոնեանի գործերուն մէջ, թուրքը իր անունով չ'երեւիր, բայց անոր ներկայութիւնը բացայայտ է: Պարթեւեանին պէս, Անտոնեան եւս կը թեքի դէպի աղէտին ներքնականացումը (internalization), բայց, Հակառակ Պարթեւեանին, Անտոնեանի մեղադրանքը չ'ուղղուիր դէպի փախստականներու ապաստանա-



րան՝ սփիւռքին: Անտոնեան կը մեղադրէ ոճիրին գոհ՝ Հայերը, վերապրողները, որոնք աղէտէն ետք անասնական բնազդներով կ'ապրէին, Ֆիդիքական եւ բարոյական աղտի եւ ցեխի մէջ, որուն զուգահեռ Փիրումեան կը տեսնէ Հրեայ Ռասքիլի վերլուծման մէջ, որ կ'ակնարկէ վերապրելու սիրոյն Հրեայ ժողովուրդի աստատանքը:

Ժերուն մէջ թշնամի թուրքը «թուրք» կոչեց եւ այդ անունը նկատեց ոչ իբրեւ նշան ազգային պատկանելիութեան, այլ իբրեւ «որական անանկան», կ'ըսէ Փիրումեան եւ կ'աւելցնէ թէ, ըստ Օշականի, աղէտը Հասկնալու Համար, պէտք է ճանչնալ թուրքը: Իր այս կարծիքով, Օշական կը ջրէ նախագոյ բոլոր բացատրութիւնները, մեղք-պատիժ յղացքը, մարտիրոսութեան մխիթարանքը, ինքնամեղադրումի գործը, որոնք բոլորն ալ կը ձգտին մէկ բանի. չանուանել թշնամին, Հետեւաբար՝ չդիմակայել թշնամին:

Հրէական գրականութեան մէջ, Փիրումեան Օշականի զուգահեռ կը դնէ Եուրի Զվի Կրինպըրկը: Այլ մակարդակներու վրայ եւս, Հեղինակը կը գտնէ այլ զուգահեռներ երկուքին միջեւ: Այսպէս, երկուքին գործն ալ կոթողական է, երկուքն ալ դժուար ընթեռնելի են: Եւ ցարդ ոչ ոք Համարձակած է զանոնք ուսումնասիրել մենագրութեան մը մէջ:

Ռուբինա Փիրումեանի՝ իր տեսակին մէջ եզակի բաղդատական այս ուսումնասիրութիւնը կը ձգտի երկու բանի: Առաջինը գրականութեան եւ արուեստի ճամբով Հաշտուիլն է Աղէտին Հետ: Ոչ այն կրաւորական Հաշտութիւնը, այլ այն որ, ճիշդ Հարցադրումներով, կը մղէ Հայ մտատրականը վերլուծման եւ բուժիչ պատասխաններ գտնելու մեծ ոճիրի ինչուններուն եւ ինչպէսներուն, որպէսզի կարելի ըլլայ փակել Հայ պատմութեան եւ գրականութեան ողբերգական այդ էջը, եւ վերապրումը յաւիտենականացնելու միջոցներուն ձգտիլ արուեստի, լեզուի եւ գրականութեան ճամբով: Մէկ խօսքով, իր այս գործով, Հեղինակը ըսել կ'ուզէ թէ, Հայ ազգը, իր ժողովուրդով եւ մտատրական ընտրանիով կը մնայ մխրճուած թանձր տիղմի մը

Կը բացատրէ Սրբաանթոյի եւ
Դանիել Վարուժանի դէպի Հայ Հե-
թանոսութիւն յետադարձ ակնարկը:
Այս լուսարձակին տակ պէտք է դի-
տել նաեւ Հրեայ Հետեւեալ երեք տե-
սակի Հերոսներու դէմքերը. «պաալ-
կուֆ (գործօն Հերոսը), «չլըմիլ»
(միայն խօսող եւ գործի անատակ
Հերոսը) եւ «թալուչ» (ծոյլ մտաւո-
րականը կամ փիլիսոփան, որ ոչ մէկ
չարժումի կը մասնակցի):
Փիրումեանի Հատորին այս առաջին
մասը Հարուստ է այսպիսի շատ Հե-
տաքրքրական գուգահեռներով՝
Հանգիստութիւններու եւ տարբերու-
թիւններու՝ բոլորն ալ Հիմնուած
մասնագիտական եւ վստահելի
փաստագրութիւններու վրայ: Ցա-
ւտ նիւթեր, որոնք սակայն կը կար-
դացուին «գիտական հաճոյք»ով,
որովհետեւ թէ՛ Հայկական, թէ՛ Հը-
րէական աղբիւրներու ընտրութիւնը
կը մատնեն Հեղինակին բժախնդրու-
թիւնը եւ Հմտութիւնը գիտական Հե-
տազօտման մէջ: Պարտը կամ աղօտ
նիւթեր կամ բացատրութիւններ
չկան: Թերեւս Հեղինակին ասպարէ-
զին իսկ բերումով, երկրաչափական
գիծերու յստակութիւն մը կը տի-
րապետէ ամբողջ գործին եւ զայն կը
դարձնէ դիրքնթեռնիլ:

Հատորին երկրորդ մասով, տողթ.
Փիրումեան կը փորձէ եւ կը յաջողի
մատնանիչ ընել Աղէտին ազդումը
Ձապէլ Եսայեանի, Սուրէն Պարթե-
եանի, Արամ Անտոնեանի եւ Յակոբ
Օշականի գրականութեան վրայ,
անկէ Հանելով Հայ անհատին եւ Հայ
Հաւաքականութեանց վրայ նոյն
աղէտին անդրադարձը, միշտ պեղե-
լով ժամանակակից եւ ճակատագ-
րակից Հրէական գրականութիւնը:
Հատորին կէսը կազմող այս երկ-
րորդ մասին բաղկացուցիչ գրողնե-
րու ցանկը ուսումնասիրութեան
նպատակին համար կրնայ համա-
պարփակ չթուիլ, այդուհանդերձ

ծարձէ դէպքերուն ետին գտնուող
քաղաքական դրդապատճառները:
Այնուհանդերձ, ազատութեան եւ
արդարութեան համամարդկային
տենչերը կ'արտացոլան իր էջերէն:
Ան թեթեւ կը Հպի թուրքի տիպարի
նկարագրութեան, Հայուն քաղաքա-
կիրթ եւ շինարար ազգային նկա-
րագրին Հակադրելով թուրքին քան-
դիչ եւ արնախում նկարագրին բնոյ-
թը:

Տարբեր տեսակի մօտեցում ունի
Սուրէն Պարթեւեան, որ կը մեղադ-
րէ սփիւռք ապաստանած Հայերը,
որոնք Հանգստաւէտ եւ մեղկ կեանք
մը կ'անցընեն օտար երկիրներու
մէջ: Թէեւ, քննադատութեան կող-
քին, ան կ'ընէ նաեւ նկարագրու-
թիւններ, որոնք թուրքը կը գամեն
ամօթի սինին: Այդուհանդերձ, շեշ-
տը դնելով Եղեռնի վաղորդայնին
Հայ ժողովուրդին եւ սփիւռքի մէջ
վարած անոր կեանքին վրայ, Պար-
թեւեան որոշակի կը խուսափի աղէ-
տի նկարագրութենէն եւ այսպէս կը
յիշեցնէ Ողջակէզը կանխող Հրեայ
գրողներու Հակադրեցութիւնը աղէ-
տին:

Իր Հետազօտութեան ենթարկուած
Հայ գրողներու գործերուն մէջ, Փի-
րումեան մեծ աղէտին ազդումը կը
գտնէ ոչ միայն այդ գործերու գոյու-
թեան այլ նաեւ՝ բացակայութեան
մէջ: Հետաքրքրական մօտեցում մը,
որ կրնայ արդարանալ Փիրումեանի
այդ գրողներու գործերուն եւ տա-
ղանդին քաջածանօթ ըլլալու իրո-
ղութեամբ: Այլապէս, անհեթեթ պի-
տի ըլլար գրողի մը չգրած գործէն
կամ խօսքին բացակայութենէն եզ-
րակացութիւններու յանգիլ:

Հակառակ Եսայեանի, որ աղէտին
պատճառը կը գտնէ թուրքը բնորո-
շող ազգային նկարագրին մէջ, Պար-
թեւեանի համար Հայ ժողովուրդի
ստրուկի Հոգեբանութիւնն է, որ
զայն առաջնորդած է ողբերգու-

Ըստ Հեղինակ Փիրումեանի, միայն
Յակոբ Օշականն էր, որ անդու պա-
տասխան կը փնտռէր գլխաւոր իր
երկու Հարցումներուն, որոնք էին.
Թուրքը ինչու գործեց այսքան ան-
մարդկային ոճիր մը եւ ինչ ազդե-
ցութիւն գործեց այդ ոճիրը Հայ ազ-
գի մնացորդացին վրայ: Սոյն Հար-
ցումներուն պատասխանը Օշական
փորձեց տալ իր երկարաշունչ այլ՝
ընդհատուած վէպով՝ «Մնացոր-
դաց»ով: Փիրումեան կը փորձէ այս
ընդհատումին ալ պատճառը տեսնել
ոճիրը նկարագրելու լեզուի անա-
տակութեան մէջ, իբրեւ աղէտի ազ-
դում գրականութեան վրայ. դար-
ձեալ փորձելով բացակայող գործէն
եզրակացութիւններու յանգիլ:

Նոյնը կ'ընէ նաեւ փարիզահայ քնն-
նադատ Մարկ Նշանեան, որ կ'ըսէ
թէ, Օշականի համար մահուան մա-
սին խօսիլ կը նշանակէր ուղղակի
մահուան երթալ: Ասոր համար էր,
թերեւս, որ Օշական իր սկզբնական
գործերուն մէջ որդեգրած էր վերա-
ցական պատկերներու ներկայացու-
մը, Ֆիզիքական եւ յուզական հեռա-
ւորութիւն մը դնելով իր եւ դէպքե-
րուն միջեւ: Նոյնիսկ իր բոլոր անկա-
տար խոստումները նկատի առնե-
լով, Օշական կը մնայ Աղէտի Գրա-
կանութեան գագաթը, իր գիւտերով
եւ ինքնուրոյն մօտեցումներով: Օշա-
կան աղէտին պատճառը կը գտնէ
թուրքին նկարագրին մէջ, որովհե-
տեւ, կ'ըսէ ան, ինչպէս որ կան ոճ-
րագործ մարդիկ, այնպէս ալ գոյու-
թիւն ունին ոճրագործ ցեղեր: Անոնք
ոճիրով կը զբաղին, որովհետեւ ու-
րիշ ընելիք չունին, կամ ուրիշ բան
չեն կրնար ընել: Սոյն վարկածը
փաստելու համար, Օշական պէտք
էր որ իր վէպը աւարտէր: Չկրցաւ:
Թէեւ ինչ որ տուաւ վէպն երկու Հա-
տորներով, արդէն իսկ կոթողական
գործ կրնայ համարուիլ:

Օշական եղաւ միակ գրողը, որ գոր-
ծեց, որս է անբաղատու միայն կըր-
նայ երաշխաւորել նոյն ազգին ֆի-
զիքական եւ մշակութային կեանքի
նորոգումն ու յաւերժացումը:
Հեղինակին երկրորդ նպատակն է,
յնեւելով Հայ բազմադարեան գրա-
կանութեան եւ անոր Հոլովոյթին
վրայ, օրինակներով ցոյց տալ, թէ
տեղմէն դուրս գալու միակ միջոցը,
Հայ ժողովուրդի գինեալ ապստամ-
բութիւնն է ամէն տեսակի բռնա-
բարքներու եւ զանոնք գործադրող
Հաւաքականութիւններուն դէմ: Սոյն
վարկածը արժեւորելու համար, ան
օգնութեան կը կանչէ Հրէական
գրականութիւնը, ուր նոյն պատ-
գամները կը գտնէ, հոգ չէ թէ եր-
կու ժողովուրդներու քաղաքական
թէ Հոգեկան վերջնական նպատակ-
ները նոյնը չըլլան: Ինչպէս Հատորի
ընթերցումէն ի յայտ կու գայ, դա-
րեր պէտք եղած են, որպէսզի երկու
ազգերն ալ իրենց ազգային Հաւա-
քական տենչերուն իրագործումը
դուրս բերեն կրօնական ծիրէն եւ
յանգին այն եզրակացութեան, թէ
Աստուծոյ պէտք չէ վստահիլ մարդ-
արարածին փրկութիւնը ուրիշ
մարդ-արարածի մը բռնութենէն:

Ըստ իս, տողթ. Թուրքիա Փիրումե-
անի բազմակողմանի արժէք ներ-
կայացնող այս գործը կարեւոր
նպատակ մըն է թէ՛ Հայ գրականու-
թեան, թէ՛ Հայ պատմութեան եւ թէ՛
Հայկական Ցեղասպանութեան
պատմութեան: Գործը ունի բոլոր
կարեւորութիւնները աւելի ընդարձակ
եւ տարածուն ըլլալու, թէեւ համե-
մատաբար ամփոփ այս ուսումնասի-
րութիւնը աւելի Հաւանականութիւն-
ներ ունի կարդացուելու եւ մատչե-
լի է ընթերցողներու աւելի լայն խա-
ւի մը, ինչ որ, ըստ իս, կ'արդարաց-
նէ Հեղինակին նպատակը: Գրադա-
րանի մը մէջ Հանգչող Հաստափոր
գիրք մը կրնայ օգտակար ըլլալ
միայն փոքրաթիւ գիտնականներու:
Յունիս 1994